

Danuta Krzyżyk

O niektórych możliwościach wykorzystania mandali w edukacji polonistycznej

---

Postscriptum Polonistyczne nr 2(10), 149-162

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

DANUTA KRZYŻYK
Uniwersytet Śląski
Katowice

O niektórych możliwościach wykorzystania mandali w edukacji polonistycznej

„Mandala” to słowo wywodzące się z sanskrytu, które oznacza: ‘kolo życia, cały świat, centrum, święty krąg’. Ten rysunek w formie koła jest jednym z najstarszych symboli, obecnym niemal we wszystkich kulturach (Bernacka, Turska 2011, 208). To także do dziś popularny motyw artystyczny. Od wieków bowiem rysunki mandaliczne stanowią podstawę planów architektoniczno-urbanistycznych. Na całym świecie możemy spotkać ogromną liczbę przykładów budowli realizujących mandaliczne formy. Są to na przykład chrześcijańskie katedry, buddyjskie stupy, islamskie meczety czy indiańskie hogany. Wiele z nich budowanych jest na planie koła i zwieńczonych kopułami. Mandale odnajdujemy również w elementach zdobniczych, witrażach i rozetach, mozaikowych podłogach. Na centrycznych planach nierzadko budowano całe miasta¹.

W buddyzmie jest mandala ważnym symbolem religijnym, jej tworzenie, a następnie niszczenie stanowi część duchowego rytuału, jest wizualną pomocą w medytacji (Finszer 2008, 27). Symbolizuje życie i śmierć, tworzenie i burzenie, przemijalność życia i każdą tymczasowość. Z kolei Carl Gustaw Jung wprowadził mandalę do psychologii, dzięki niemu stała się ona narzędziem ekspresji, diagnozy i terapii (Bernacka, Turska 2011, 208). Współcześnie mandala znalazła zastosowanie także w edukacji. Coraz częściej wykorzystuje się tę technikę w pracy z dziećmi i młodzieżą, przede wszystkim, by

---

¹ Doskonałym przykładem jest szesnastowieczne miasto Palma Nova we Włoszech. W Polsce podobną formę mają plany twierdz w Zamościu i Kostrzynie.

pobudzić ekspresję uczniów, zaktywizować ich wyobraźnię, nauczyć koncentracji². Mandala może też służyć realizacji konkretnych celów przedmiotowych w zakresie wiedzy i umiejętności. Można ją wykorzystać podczas lekcji języka polskiego (np. przy wprowadzaniu liter, nauce czytania bądź ortografii), matematyki (np. przy wprowadzaniu pojęcia liczby bądź omawianiu zjawiska symetrii), podczas lekcji plastyki i sztuki (w trakcie pracy z mandalą uczeń zdobywa doświadczenie w łączeniu barw, poznaje kolory podstawowe i ich odcienie, uzmysławia sobie zjawisko barwnego kontrastu), a także podczas zajęć terapeutycznych (do pracy na etapie wstępnym, w części wyciszającej lub relaksującej bądź na etapie podsumowującym pracę).

W niniejszym artykule chcę przedstawić, w jaki sposób można wykorzystać tę mało znaną technikę pracy w edukacji polonistycznej – w czasie zajęć z dziećmi uczącymi się języka polskiego jako obcego.

Mandala jako rodzaj aktywności twórczej

Rysunek jest najprostszą, a zarazem najbardziej pierwotną formą ekspresji twórczej człowieka. Forma mandaliczna pojawia się na rysunkach dzieci wywodzących się ze wszystkich kultur świata. To pierwszy kształt, jaki można zaobserwować w ekspresji plastycznej dzieci. Koło dzieci rysują już bowiem od około drugiego roku życia (Bernacka, Turska 2011, 208). Rysowane przez nie mandale są rodzajem komunikatu, przejawem ich aktywności twórczej, formą ekspresji (Semenowicz 1973, 11), która wynika z potrzeby komunikowania uczuć, myśli, przeżyć, ma coś wyrażać i powiadamiać o czymś odbiorcę. Stosowane na zajęciach edukacyjnych mandale są przede wszystkim pomocą dla ucznia w przyswojeniu wiedzy, opanowaniu materiału, doskonaleniu umiejętności, impulsem do podejmowania także innych form aktywności, w tym wypowiedzania się w mowie i w piśmie.

Mandaliczny rysunek może być zarówno przejawem ekspresji swobodnej (naturalnej), jak i ekspresji zamierzonej. Ekspresję swobodną cechuje instynktowność, spontaniczność, autentyczność, jest ona twórcza i nieświadoma, wyraża potrzebę samorealizacji (Łuczak 2006, 10). Dzięki tym

---

² Technika mandali wycisza i relaksuje dzieci nadpobudliwe ruchowo, ułatwia koncentrację, pomaga dzieciom nauczyć się konsekwencji w działaniu i wytrwałości oraz pomaga w opanowaniu wewnętrznego chaosu. Sprzyja niwelowaniu u dzieci agresji i łagodzi napięcia, a dzieci nieśmiało aktywizuje i pomaga otworzyć się im dzięki radości tworzenia.

cechom staje się swoistą projekcją osobowości. Ekspresja zamierzona jest natomiast działaniem świadomym, ukierunkowanym, zorganizowanym, podporządkowanym pewnym regułom. Wyraża przede wszystkim cechy osobowości nabyte przez dziecko w procesie społecznego doświadczenia lub naśladownicze formy i treści działania (zachowania się) (Łuczak 2006, 10). Cechy ekspresji swobodnej i ekspresji zamierzonej łączy ekspresja inspirowana. To ona najczęściej pojawia się w edukacji szkolnej i pozaszkolnej edukacji zorganizowanej (Łuczak 2006, 10). Twórcze działanie ucznia uwarunkowane jest między innymi stylem pracy nauczyciela. Zależy od tego, czy nauczyciel inspirowuje swojego ucznia, czy stymuluje go, czy może hamuje, czy wytwarza pola wspólnej aktywności (Łuczak 2006, 11). Praca nauczyciela może przyczynić się do wyzwolenia w dziecku różnorodnych form ekspresji twórczej, a dzięki temu prowadzić do wzbogacenia jego wewnętrznego świata, do rozwoju jego procesów poznawczych, myślenia, uwagi, pamięci, procesów emocjonalnych, wyobraźni, inicjatywy.

Rysunki mandaliczne to efekt aktywności własnej dziecka. Aktywność własna ucznia w pracy z mandalą przyjmie postać aktywności twórczej, jeśli w dziecku zrodzi się wewnętrzna motywacja do działania, pojawi się osobisty stosunek do wykonywanych czynności (do rysowania mandali) i poczucie, że ono samo coś nowego, ważnego dla siebie odkrywa (Brzezińska 1984, 134).

Aktywność twórcza dziecka (a więc i rysowanie mandali) może być całkowicie kierowana przez nauczyciela (przez polecenia, zadania cząstkowe, pytania, narzucony temat, kolorystykę, motyw przewodni), może też być jedynie przez niego inspirowana, stymulowana (na przykład poprzez wykorzystanie na zajęciach instrumentalnych utworów muzycznych). Nauczyciel może również w ogóle nie ingerować w rysunek dziecka, wówczas podejmuje ono różne działania w sposób swobodny i spontaniczny. Rozwijaniu twórczej aktywności dziecka sprzyja łączne występowanie wszystkich trzech typów aktywności: inspirowanej, kierowanej, spontanicznej (Brzezińska 1984, 136). W działaniach edukacyjnych z wykorzystaniem mandali wymienione typy dziecięcej aktywności harmonijnie łączą się. Sprzyja to projektowaniu zajęć ciekawych, nieschematycznych. Dodatkowo, twórczość plastyczna stymuluje kreatywne zachowania werbalne dzieci, a przecież „kształcenie języka dzieci poprzez aktywność twórczą jest (...) naturalnym sposobem przygotowania ich do roli aktywnych ludzi umiejących sprawnie komunikować własne potrzeby i porozumiewać się z otoczeniem w każdej sytuacji i w każdym środowisku” (Sufa 2011, 51).

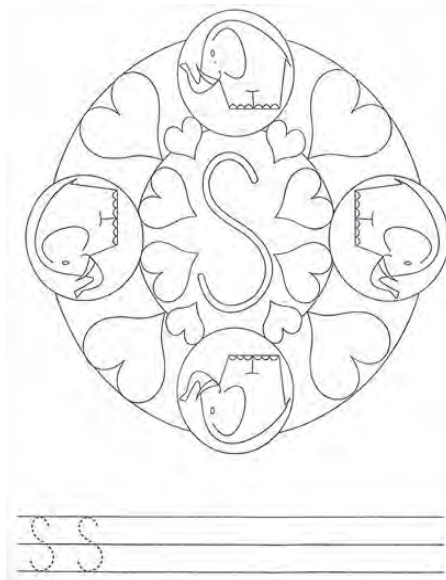
Mandala w edukacji polonistycznej

Technika mandali w pracy z dziećmi uczącymi się języka polskiego jako obcego może być wykorzystywana w różny sposób. Można sięgać po nią zarówno w pracy z uczniami młodszymi, to znaczy 6-, 12-latkami, jak i z uczniami starszymi, zwłaszcza tymi, których przyswajanie wiedzy i rozwój umiejętności przebiega mniej harmonijnie ze względu na ADHD bądź dysleksję. Opracowano bowiem mandale do nauki liter, kaligrafii, czytania (por. Małasiewicz 2005a, Małasiewicz 2005b, Bemmerlein 2006b, Jaglarz 2006a, Kraśewska 2006a).

Mandale literowe przygotowują do nauki pisania, utrwalają w pamięci ucznia obraz litery, wzmacniają go poprzez odpowiednią ilustrację. Poznawana czy też utrwalana litera zawsze wpisywana jest w centrum mandali. Uczeń może ją pokolorować lub przyozdobić w dowolny sposób. Obraz danej litery jest też przywoływany w ćwiartkach mandali, wzmocniony ilustracjami przedmiotów, których nazwy zaczynają się od danej litery. Dziecko może otrzymać gotowy szablon bądź też samodzielnie wymyślać ilustracje. Powinny na nich być narysowane przedmioty, które są mu dobrze znane i przez nie lubiane, które wywołują pozytywne skojarzenia. Obrazek ma ułatwić uczniowi zapamiętanie danej litery poprzez wizualizację. Rysując bądź kolorując mandalę swoimi ulubionymi barwami, dziecko wzmacnia odpowiednie bodźce działające na jego pamięć, tworzy silne powiązanie pomiędzy ilustracją a symbolem (literą) (Schaffer 2007, 257). W mandalach literowych wykorzystywane są litery drukowane lub pisane, natomiast w mandalach wspierających naukę kaligrafii tylko litery pisane – małe i wielkie. Dodatkowo pod rysunkiem umieszczona jest liniatura ze wzorem litery. Uczeń może wówczas ćwiczyć zarówno jej zapisywanie w izolacji (pisanie po śladzie, które wyrabia odpowiednie nawyki ruchowe), jak i w różnych wyrazach, w których pojawia się ona przede wszystkim na początku, ale także w środku, na końcu.

Mandale literowe mogą również wspierać naukę ortografii, służyć jako pomoc dydaktyczna w trakcie wprowadzania lub utrwalania zapisu szczególnie trudnych ortogramów. Warto dodać, że mandala może zostać wykorzystana na lekcjach ortografii również w inny sposób – może stanowić punkt wyjścia dla dyktanda twórczego lub dyktanda obrazkowego (Krzyżyk 2004/2005, 27–28). W trakcie dyktanda twórczego uczniowie będą samodzielnie redagować tekst dyktanda, uwzględniając w nim ortogramy (w for-

mie podstawowej lub w przypadkach zależnych), których wizualizacje zostały wpisane w mandaliczny krąg, a w trakcie dyktanda obrazkowego będą rysować to, co usłyszały, lub uzupełniać i kolorować szablon mandali. Potem będą starały się odtworzyć tekst dyktanda i jak najlepiej go zapisać. Ćwiczenie to nie tylko doskonali sprawność ortograficzną uczniów, ale także sprawdza ich umiejętność rozumienia słuchanego tekstu³.

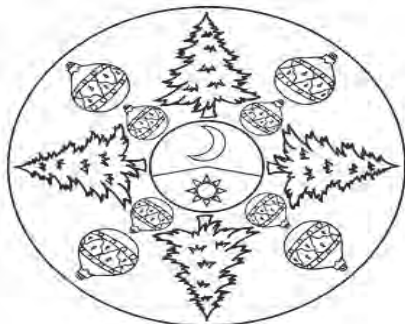
Rys. 1. Przykład mandali do nauki kaligrafii⁴

Ucząc obcokrajowców języka polskiego, przekazujemy im też wiedzę o polskiej kulturze, polskich tradycjach czy polskiej przyrodzie. Warto wtedy

³ „W trakcie dyktanda obrazkowego nauczyciel dyktuje krótki tekst – najlepiej opis przedmiotu, osoby, zwierzęcia, pomieszczenia lub krajobrazu – a uczniowie słuchają, starając się do siebie wyobrazić. Przy drugim dyktowaniu rysują wymieniane elementy w odpowiednich miejscach. Następnie uczniowie porównują swoje obrazki. Ewentualnie dokonują korekt. Nauczyciel może pokazać oryginalne ilustracje. Dalszym krokiem jest pisemne odtworzenie tekstu. Dyktando obrazkowe ma wiele zalet: wymaga od uczniów aktywnego słuchania, uruchamia ich wyobraźnię, wymaga współpracy przy ustalaniu ostatecznej wersji, wreszcie uzmysławia im korelację, jaka zachodzi między obrazem a tekstem – zarówno mówionym, jak i pisany. To ćwiczenie stanowi dużą pomoc dla wzrokowców. Jest też znakomitą uzupełnieniem opisu, gdzie umiejętność wizualizacji jest niezmiernie ważna” (Krzyżyk 2004/2005, 27–28).

⁴ Źródło: M. Kraszewska: *Mandale litrowe cz. II (litery pisane)*. Kraków 2006, s. 42.

zaproponować uczniom pracę z mandalami tematycznymi, np. mandalami andrzejkowymi, mikołajkowymi, bożonarodzeniowymi, wielkanocnymi, mandalami na pierwszy dzień wiosny czy mandalami z symbolami narodowymi (por. Łazarz 2007, Kraszewska 2006b). Pomogą one zgromadzić dzieciom odpowiednie słownictwo i zapamiętać najważniejsze wiadomości.

Rys. 2. Mandala na Boże Narodzenie⁵

Mandale przeznaczone na specjalne święta i uroczystości mogą zostać także wykorzystane w trakcie kształcenia użytkowych form wypowiedzi takich, jak życzenia, zaproszenia, np. w zbiorze A. Łazarz *Mandale na święta i uroczystości* (Łazarz 2007) znalazły się wzory szablonów przeznaczone do indywidualnego uzupełnienia napisami w trakcie tworzenia kompozycji imiennowych, urodzinowych, zaproszeń, pozdrowień. Tego typu schematy mandali, oprócz wartości dydaktycznych, mają także wartość praktyczną – bardzo często można je ponownie wykorzystać, ozdobić nimi klasę czy na przykład choinkę, wysłać jako kartkę z życzeniami, oprawić w ramkę i zawiesić na ścianie jako obrazek.

Do mandali tematycznych należą również te związane z porami roku, zjawiskami przyrody (por. Bemmerlein 2006a, Kraszewska 2006a), także te przedstawiające na przykład owoce, warzywa, zwierzęta, instrumenty muzyczne.

Takie rysunki mandaliczne mogą być pomocą w trakcie omawiania realiów danej pory roku czy w ogóle danego wycinka rzeczywistości. Sprzyjają bogaceniu tematycznego słownictwa uczniów. Mandale te skupiają się już nie na jednej literze, a na całych wyrazach. „Poszczególne kompozycje zawierają wyrazy zaczynające się na daną literkę lub na kolejne trzy literki alfabetu, co służy poszerzaniu zasobu słownictwa” (Jaglarz 2006, 5). Uczeń, tworząc

⁵ Źródło: A. Małasiewicz: *Mandale wiosna, lato, jesień, zima*. Gdańsk 2007, s. 53.

taką mandalę, intensywnie pracuje, wkłada w pracę więcej wysiłku i zaangażowania. Nie tylko rysuje obrazek mandaliczny, ale i odczytuje zapisane na nim wyrazy, tworzy do nich rodzinę wyrazów, układa z nimi zdania lub całe historyjki. Na podstawie takich mandali mogą również powstawać opisy, opowiadania, baśniowe opowieści, projekty.

Rys. 3. Przykład mandali tematycznej⁶

Mandale mogą też być ilustracją do czytanych tekstów literackich (uczniowie albo sami tworzą mandalę po lekturze tekstu, albo wykorzystują gotowy szablon).

W edukacji polonistycznej, pracując z mandalą, warto przede wszystkim wykorzystać aktywność kierowaną, która stwarza doskonałą okazję do nawiązania bliższego kontaktu z uczniem, do stworzenia z nim emocjonalnego rodzaju więzi, dzięki której nauczyciel będzie miał większą szansę na poznanie swego podopiecznego. Lektor, wydając polecenia bądź zadając pytania, wchodzi z uczniem w dialog. Na przykład polecenia typu: *Pokoloruj mandalę, używając trzech ulubionych kolorów; Narysuj w centrum mandali swoją ulubioną porę roku; Narysuj w ćwiartkach mandali cztery różne kwiaty, które kojarzą Ci się z wiosną; Narysuj w ćwiartkach mandali przedmioty, które są symbolem Bożego Narodzenia; Narysuj mandalę, która będzie ilustracją Twojego nastroju*, sprawiają, że uczniowie chętnie przystępują do pracy, wykorzystują różne barwy i wiele kształtów. Z kolei pytania: *Dlaczego wybrałeś takie kolory?; Z czym Ci się kojarzą wybrane przez Ciebie kolory?; Gdzie w przyrodzie możemy spotkać takie barwy?; Jak nazywa się pora roku, która narysowałeś?; Jak wygląda przyroda o tej porze roku?; Dlaczego lubisz*

⁶ Źródło: M. Kraszewska: *Mandale przyrodnicze*. Kraków 2007, s. 27.

te porę roku?; Jak nazywa się roślina, którą narysowałeś/narysowałaś?; Gdzie ostatnio spotkałeś/spotkałaś się z nią?; Czy znasz jej zapach?, pobudzają dodatkowo twórczą aktywność dziecka, uczeń pragnie jak najdokładniej przedstawić to, czego wymaga od niego nauczyciel, zastanawia się nad różnymi elementami rzeczywistości, szuka także odpowiednich słów, by odpowiedzieć nauczycielowi. Pracując w ten sposób z mandalą, uczeń, mimo iż ma narzucony temat, używa barw i kształtów według własnego uznania, a na pytanie nauczyciela: *Dlaczego tulipan, który narysowałeś jest niebieski?*, odpowiada śmiało, odwołując się do swoich wyobrażeń, emocji, sposobu postrzegania rzeczywistości. Może także wejść także w polemikę z nauczycielem, a nawet sam zadawać mu pytanie (Palka 1988, 177). Dochodzi więc do współpracy lektora z uczniem, który czuje się wówczas pewniej, wie, że to, co tworzy, jest przez nauczyciela akceptowane, budzi jego ciekawość, prowokuje do rozmowy.

Drugim wspomnianym rodzajem aktywności ucznia jest tzw. aktywność twórcza naturalna, swobodna. Uczeń wykonuje wówczas mandalę zupełnie sam, bez pomocy nauczyciela, jego praca nie jest w żaden sposób przez niego sterowana, a to, co powstaje, jest wynikiem wewnętrznej potrzeby, na którą nikt, poza samym uczniem, nie ma wpływu. Potrzeba w tym ujęciu to głównie konieczność samorealizacji, wyrażenia emocji na swój własny sposób. Praca nad mandalą odbywa się wówczas całkowicie swobodnie – uczeń, pozostając sam na sam z mandalicznym okręgiem, daje się ponieść własnej wyobraźni, bowiem „(...) musi [w nim] zaistnieć potrzeba wyrażania siebie, potrzeba konkretyzacji wewnętrznego świata (...) radość odczuwania z samorealizacji dla siebie i innych” (Popek 1985, 46).

Funkcje mandali edukacyjnych

Dzięki pracy z mandalą dziecko m.in. rozszerza krąg swoich doświadczeń, czerpie przyjemność z nabywania doznań zmysłowych, jeśli pracuje w grupie, nawiązuje kontakty społeczne i wzbogaca sposoby komunikacji z innymi uczestnikami zajęć, ma możliwość wyrażenia (także werbalnie – po skończonej pracy) tłumionych emocji (Wojtal 2009, 424). Mandala może spełniać wiele różnych funkcji, gdyż odwołuje się do tego, co w każdym dziecku istnieje – do jego emocji, wyobraźni, intelektu, zmysłów, umiejętności komunikowania się.

Dziecko, rysując mandalę, gromadzi nowe doświadczenia i informacje o otaczającym je świecie, utrwala je. Rozwija równocześnie procesy poznaw-

cze (pamięć, uwagę, spostrzegawczość) oraz procesy myślowe (np. porównywanie, analizę i syntezę, rozumowanie i uogólnianie). W trakcie pracy z rysunkiem mandalicznym kształcone są umiejętności ponadprzedmiotowe – ideacyjna płynność myślenia, giętkość myślenia spontaniczna i adaptacyjna, oryginalność myślenia, elaboracja (Szmidt 2007, 98–99).

Ideacyjna płynność myślenia jest zdolnością wytwarzania idei, pomysłów w sytuacji umożliwiającej liczne rozwiązania, wielokierunkowe poszukiwania. Miarą tej zdolności jest liczba pomysłów, na przykład dotycząca sposobu wykonania mandali. Płynność ideacyjną uważa się za jedną z najważniejszych zdolności myślenia twórczego (Szmidt 2007, 98–99).

Giętkość myślenia to z kolei „zdolność wytwarzania jakościowo różnych wytworów i zmiany kierunku poszukiwań, umiejętność dostosowywania metod rozwiązywania problemów do zmieniających się okoliczności. Giętkość myślenia jest przeciwieństwem sztywności myślenia” (Szmidt 2007, 98–99). Spontaniczna giętkość myślenia polega na wytwarzaniu różnorodnych jakościowo rozwiązań semantycznych (np. wymyślanie surowców, które mogą być użyte do stworzenia mandali – płyty CD, owoce i warzywa, artykuły spożywcze, płatki kwiatów itp.), natomiast adaptacyjna giętkość myślenia to nic innego jak wytwarzanie różnorodnych systemów figuralnych, np. rysunków, kształtów, które wypełnią mandalę (Szmidt 2007, 98–99).

Zdolność wychodzenia poza stereotypowe, najbardziej narzucające się rozwiązania wiąże się z oryginalnością myślenia. Myślenie dziecka jest tym bardziej oryginalne, im lepiej potrafi ono znaleźć rozwiązanie niezwykle, niekonwencjonalne, nieoczekiwane, sensowne (Szmidt 2007, 98–99). Takie możliwości daje również praca z mandalicznym rysunkiem i wtedy, gdy dziecko go tworzy, i wtedy, gdy na jego temat opowiada.

Elaboracja to inaczej staranność, „zdolność ekspresyjnego, wyczerpującego, pełnego szczegółów wypełnienia (zamknięcia) sytuacji problemowej (zadaniowej), dokładność opracowania. Ilość pracy włożonej w ekspresję pomysłu” (Szmidt 2007, 100). Elaborację oceniamy między innymi ze względu na staranność i estetykę wykonania, bogactwo uzupełnień w zadaniach (np. kończenie zaczętej przez inne dziecko mandali, dorysowywanie nowych elementów, figur), liczbę szczegółów zawartych w opisie pomysłu (Szmidt 2007, 100).

W toku pracy z rysunkiem mandalicznym kształtuje się dziecięca wyobraźnia (plastyczna, przestrzenna) i rozwijają umiejętności realizowania twórczych pomysłów (Wojtał 2009, 425). Rozbudzane jest zainteresowanie dziecka grą kolorów i kształtów. Mały twórca mandali w trakcie pracy z nią

kształci swoje zmysły, a także doskonalą sprawność motoryczną (w zakresie motoryki małej – sprawności ruchowej rąk w zakresie szybkości ruchów oraz ich precyzji). Rysowanie mandali daje także okazję do usprawniania funkcji percepcyjno-motorycznych, a zwłaszcza wzrokowych i ruchowych. Rysunki mandaliczne, co naturalne, stwarzają dziecku możliwość poznania swojego warsztatu plastycznego, kształcą jego manualne zdolności i doskonałą technikę rysunku, pozwalają na trafne dobieranie kolorów, kształtów, typów kreski. Sprzyjają wypracowaniu swojego indywidualnego stylu pracy.

Uczeń, pracując z mandalą, rozwija również swoje umiejętności językowe (albo w zakresie wypowiedzi spontanicznej, albo w zakresie rozmowy kierowanej), bogaci słownictwo dotyczące m.in. nazw barw, nazw uczuć, różnych kręgów tematycznych. To właśnie ekspresja werbalna powinna być główną formą aktywności dzieci uczących się języka polskiego. Wypowiadanie się w mowie i piśmie jest działalnością o cechach twórczych. Dla dziecka bowiem „język jest nie tylko narzędziem służącym do przekazywania informacji, ale jest także «tworzywem» dla różnego typu działań. Ponadto dziecko traktuje język jako materię dźwięków i znaczeń, które można przekształcić, organizować według własnych pomysłów i wrażliwości” (Brzezińska, Chmielewska, Samul. 1987, 229). Warto zauważyć, że stwarzanie sytuacji, w których ekspresja werbalna towarzyszy działaniu i doświadczaniu dzieci, przyczynia się bezpośrednio do rozwoju ich mowy. Jak potwierdzają prowadzone badania, wypowiedzi dzieci, które miały okazję do wyrażania słowami malowanych przez siebie obrazów, oglądanych obrazków, słuchanych czy czytanych tekstów są dłuższe i bardziej skomplikowane pod względem gramatycznym (Brzezińska, Chmielewska, Samul 1987, 301, 302–308).

Podczas pracy nad mandalą parami lub w większych grupach uczeń przyswaja sobie niektóre normy społeczne, poznaje normy pracy grupowej, uczy się ich przestrzegać. Wpływa to pozytywnie na rozwój jego umiejętności współdziałania i współpracy, na kształtowanie się takich postaw, jak koleżeńskość, życzliwość, chęć niesienia pomocy, umiejętność dzielenia się, np. przyborami do rysowania. Daje dziecku poczucie przynależności i akceptacji.

W trakcie zajęć z mandalą dziecko zachowuje się spontanicznie, wyzwała się w nim potrzeba jak najlepszego zaprezentowania. Możliwość pracy z wykorzystaniem dowolnej, wybranej przez dziecko techniki sprawia, że znikają blokady i zachowania typu: *Ja tego nie potrafię*. Rysowanie mandali daje jej autorowi możliwość zaufania sobie, swojej intuicji. Podnosi samoocenę i wiarę w swoje możliwości. Daje mu szansę na przeżycie sukcesu (wszak nie ma nieudanych mandali, każda jest piękna i warta pochwały). Co istotne,

i praca nad mandalą, i sam rysunek mandali wycisza, łagodzi napięcia i mechanizmy obronne (np. pasywność, nadpobudliwość, agresję, negatywne zachowanie wobec otoczenia), zmniejsza lub usuwa lęk (Opala-Wnuk 2009, 139–141).

Najważniejsze zasady pracy z mandalą edukacyjną

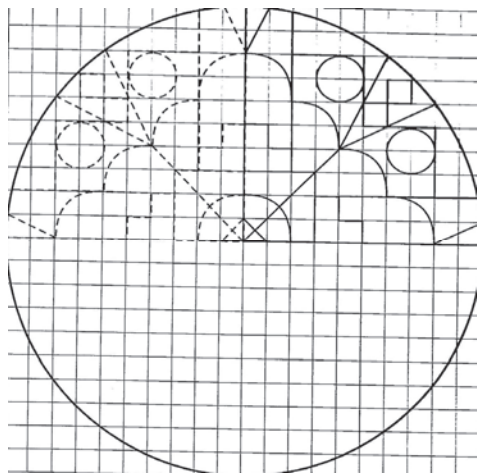
Zajęcia z mandalą w szkole mogą odbywać się przez całe 45 minut (wówczas poświęcona jest temu jedna godzina lekcyjna i mandala stanowi główny element lekcji, a nawet temat przewodni) lub mogą jedynie wypełniać część zajęć.

Na początku pracy z mandalą, by oswoić uczniów z tą techniką, można zaproponować im kolorowanie gotowych wzorów mandali, a dopiero potem przejść do wymyślania przez nich i rysowania własnych mandali. Nawet jeśli pracujemy z szablonami, rysunek każdego dziecka będzie inny. Mogą przecież użyć do wypełniania wzorów innych kolorów, innych materiałów. Mogą bowiem wykorzystać kredki, farby, włóczkę, bibulę, plastelinę, kolorowy papier i gazety, różnego rodzaju ziarna (ryż, słonecznik, piasek, kaszę, mak itd.). Mandale można także haftować lub rzeźbić, a także namalować na szkle specjalnymi farbami lub tworzyć ze ścinków materiału, układać z kolorowych liści, owoców, płatków kwiatów, kamieni, szyszek, kasztanów, żołądździ, jarzębiny, różnych traw, wodorostów (Opala-Wnuk 2009, 139–141). Uczniowie mogą również tworzyć mandale, wypełniając według własnego pomysłu zakreśki od słoika, płyty kompaktowe, papierowe tacki.

Zazwyczaj nad jedną mandalą pracuje jedno dziecko – koloruje rysunek, samodzielnie tworzy go od początku, uzupełnia rysunek o brakujące elementy, np. dorysowuje jedną lub trzy ćwiartki mandali pasujące tematycznie lub kolorystycznie do już istniejącego obrazka.

Warto również zaproponować uczniom pracę w parach lub w czteroosobowych grupach (każdy członek grupy pracuje z jedną ćwiartką mandali). Już wykonane mandale można także pociąć jak kawalki tortu i wycięte części zestawić z fragmentami mandali innych dzieci, tworząc w ten sposób barwne i ciekawe kompozycje. Istnieje też możliwość zbiorowej pracy nad mandalicznym rysunkiem. Jest on wtedy wykonywany na bardzo dużej płaszczyźnie, a dzieci zamieniają się miejscami w trakcie jego kolorowania bądź malowania (Opala-Wnuk 2009, 155). Ciekawą techniką pracy z mandalą są puzzle – cięcie mandali na wiele mniejszych części. Dziecko przygotowuje najpierw swoją mandalę, potem dzieli ją na różne pod względem

kształtu części, wkłada je do koperty i przekazuje innym uczestnikom zajęć. Mogą oni albo wylosowany fragment mandali uzupełnić (a potem opowiedzieć o swojej pracy), albo poskładać z kawałków całą mandalę (dobrze, jeśli wycinanka daje kilka możliwości rekonstrukcji).

Rys. 4. Fragment mandali do pracy indywidualnej lub grupowej⁷

Każda mandala powinna mieć swój tytuł⁸, nadany pod wpływem pierwszego wrażenia (wtedy uczeń może wyjaśnić, dlaczego tak nazwał swój rysunek) lub zostać zatytułowana, zgodnie ze wskazówką nauczyciela, jednym słowem, nazwą jakiegoś koloru, nazwą uczucia, związkiem frazeologicznym itp.

Ważne jest, by po skończeniu swojej mandali jej twórcy o niej opowiedzieli (co narysowali, dlaczego wybrali określone kształty i kolory, jak rozumieją narysowane przez siebie formy i kształty, dobór kolorów). Rozmowa może przybrać formę rozmowy kierowanej (lektor zadaje pytania pomocnicze) lub spontanicznej opowieści.

Praca z mandalą ma usprawnić i uatrakcyjnić zdobywanie przez dzieci wiedzy i umiejętności, w tym tych polonistycznych. Każde uczenie się powinno być procesem aktywnym. Najnowsze badania dowodzą, że „wiedza, uczucia i zdolności współpracują ze sobą i są od siebie uzależnione”. Stąd też postulaty, aby dziecko uczyć nowych rzeczy szybko i elastycznie,

⁷ Źródło: M. Kraszewska: *Małymi kroczkami. Ćwiczenia grafomotoryczne*. Kraków 2007, s. 16.

⁸ Mandale stosowane do diagnozy i w trakcie terapii są także opatrywane datą. Ich tytuły są nadawane przez autorów spontanicznie.

wykorzystując w pełni jego rezerwy kreatywności i myślenia, aby uczyć je pracy w grupie i przejmowania współodpowiedzialności, a jednocześnie wdrażać do działania na własną odpowiedzialność, by wreszcie w toku działań edukacyjnych wzmacniać jego krytyczną świadomość i rozwijać integracyjny obraz samego siebie (Adamek 2011, 12). Wydaje się, że zrealizowaniu tych postulatów w edukacji polonistycznej sprzyja technika mandali.

Literatura

- Adamek I., 2011, *Uczenie uczenia się – wspieranie edukacyjne uczniów*, w: Adamek I., Zbróg Z., red., *Wczesna edukacja dziecka wobec wyzwań współczesności*, Kraków: Libron.
- Bernacka R.E., Turska D., 2011, *Mandala jako forma ekspresji młodzieży. W kręgu jungowskich inspiracji*, w: Krasoń K., red., *Chowanna. Twórczość – ekspresja – aktywność artystyczna w rozwoju dzieci i młodzieży*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Bemmerlein G., 2006a, *Mandale. Cztery pory roku*, Kraków: WIR.
- Bemmerlein G., 2006b, *Mandale literowe*, Kraków: WIR.
- Brzezińska A., Chmielewska K., Samul B., 1987, *Rozwijanie ekspresji werbalnej u uczniów klasy II i jej wpływ na poziom osiągnięć szkolnych*, w: Brzezińska A., red., *Czytanie i pisanie – nowy język dziecka*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Brzezińska A., 1984, *O twórczej aktywności dziecka w wieku przedszkolnym*. „Wychowanie w Przedszkolu”, nr 3.
- Finscher S., 2008, *Kreatywna mandala*, przeł. Rossowski D., Łódź: Ravi.
- Jaglarz A., 2006, *Czytam z mandalą*, Kraków: WIR.
- Kraszewska M., 2006a, *Mandale literowe*. Kraków: WIR.
- Kraszewska M., 2006b, *Mandale przyrodnicze*. Kraków: WIR.
- Krzyżyk D., 2004/2005, *Dyktando jako forma pracy nad ortografią*, „Język Polski w Szkole. Klasy IV–VI”, nr 1.
- Luczak P., 2006, *Twórcza aktywność dziecka*, „Wychowawca”, nr 1.
- Malasiewicz A., 2005a, *Mandale kaligraficzne*, Gdańsk: Wydawnictwo HARMONIA.
- Malasiewicz A., 2005b, *Mandale literkowe i cyferkowe*, Gdańsk: Wydawnictwo HARMONIA.
- Palka S., 1988, *Innowacje dydaktyczne jako czynnik rozwoju aktywności twórczej uczniów*, w: Popek S., red., *Aktywność twórcza dzieci i młodzieży*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Schaffer H.R., 2007, *Psychologia dziecka*, przeł. Wojciechowski A., Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Semenowicz H., 1973, *Poetycka twórczość dziecka*, Warszawa: „Nasza Księgarnia”.
- Sufa B. 2011, *Wspomaganie twórczej aktywności językowej uczniów w edukacji wczesnoszkolnej*, w: Adamek I., Zbróg Z., red., *Wczesna edukacja dziecka wobec wyzwań współczesności*, Kraków: Libron.
- Szmidt K.J., 2007, *Pedagogika twórczości*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Wojtal B., 2009, *Rozwojowe i terapeutyczne znaczenie zabawy w życiu dziecka niepełnosprawnego*, w: Dymara B., red., *Dziecko w świecie zabawy: o kulturze, cechach i wartościach ludzkiej edukacji*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

On Some Possibilities of Using Mandala in Polonistic Education

The article presents the possibility of using mandala during the classes with children studying Polish as a foreign language. Some particular areas of Polonistic education have been discussed here, such areas where using this technique supporting passing the knowledge and developing skills is possible. The functions of educational mandala have been described along with the most important rules of using it. Working with the picture of mandala can help to liberate a child's creative activity.

Key words: mandala, Polonistic education, creative activity